

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.71
JEL Classification: C55; D47; G21; G34

КОНСОЛІДАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА: ДЕТЕРМІНАНТИ ТА НАСЛІДКИ

©2021 КРАСНОВА І. В., НІКІТІН А. В., ШЕВАЛДІНА В. Г.

УДК 336.71
JEL Classification: C55; D47; G21; G34

Краснова І. В., Нікітін А. В., Шевалдіна В. Г.

Консолідація банківського сектора: детермінанти та наслідки

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад дослідження консолідації банків та оцінюванні її наслідків із метою виявлення взаємозв'язку між консолідацією і структурою банківського ринку. Систематизовано й узагальнено основні передумови та пріоритети консолідації, з урахуванням теорії фінансової інтеграції та синергетичної взаємодії. Такий підхід сприятиме більш глибокому розумінню мотивів і тенденцій консолідації в сучасних умовах. Зазначено, що транснаціоналізація і концентрація капіталу формують підґрунтя для консолідації ринку, яка проходить певний життєвий цикл, наведений авторами. Зроблено висновок, що все більшого розповсюдження набуває універсальний, інтегрований характер фінансового бізнесу, формування екосистем фінансового бізнесу. Сформульовано основні форми прояву трансформаційних перетворень фінансового посередництва. Наведено статистику концентрації банківського сектора України. Проаналізовано динаміку показників концентрації за період з 01.01.2000 р. по 01.08.2020 р., виявлено що ринок є помірно концентрованим. Висунуто припущення, що чим вища сукупна частка п'яти великих банків у банківському секторі, тим менш вірогідним є злиття та поглинання всередині країни. Відповідно, вітчизняний банківський ринок, порівняно з європейськими ринками, має значний потенціал. Зроблено висновок, що високе значення показників рентабельності характеризує ситуацію перевищення попиту над пропозицією на банківському ринку, відповідно, інтенсивність конкуренції за таких умов мінімальна, навіть за умови виведення більшої частини банків з ринку. Маємо номінальну конкуренцію. У подальшому варто очікувати посилення непроцентної конкуренції. Зазначено, що інтенсивність конкуренції залежить від концентрації, динаміки та рентабельності банківського ринку. Оцінка конкуренції за допомогою неструктурних індикаторів Н-статистики, індикаторів Буна та індексу Лернера показала, що, оскільки нарощення масштабів діяльності окремого банку відбувається не через консолідацію, тобто не за рахунок перерозподілу ринкової частки серед учасників, а за рахунок зростання попиту на банківські послуги, особливо дистанційні, конкуренція фактично зменшується. Результати досліджень підтвердили, що між процесами концентрації, консолідації та конкуренції існує зв'язок, і він має бути виявлений для кращого розуміння формування функціональної стратегії банків та вибору ними бізнес-моделі діяльності.

Ключові слова: консолідація, концентрація, конкуренція, індекс концентрації, неструктурні індикатори, оцінка, операційна ефективність.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-1-98-106>

Рис.: 6. **Бібл.:** 13.

Краснова Ірина Вікторівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: iryna_krasnova@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4507-6629>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3361090/iryna-krasnova/>

Scopus Author ID: 57217308138

Нікітін Андрій Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: andrii.nikitin@kneu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9184-6471>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1910371/andrii-nikitin/>

Scopus Author ID: 57217310961

Шевалдіна Валентина Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи та страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: shevaldina@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7496-1443>

Scopus Author ID: 57217309214

¹ Роботу виконано в межах плану наукових досліджень кафедри банківської справи та страхування Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана на тему: «Інноваційний розвиток банківської діяльності в інтегрованому фінансовому середовищі» (державний реєстраційний номер 0117U001178).

UDC 336.71

JEL Classification: C55; D47; G21; G34

Krasnova I. V., Nikitin A. V., Shevaldina V. H. Consolidation of the Banking Sector: Determinants and Consequences

The article aims at substantiating the theoretical and methodological foundations of research in bank consolidation and assessing its consequences in order to identify the relationship between consolidation and the banking market structure. The main preconditions and priorities of consolidation are systematized and generalized, taking into account the theory of financial integration and synergetic interaction. This approach will contribute to deeper understanding of the motives and trends of consolidation in modern conditions. It is noted that the transnationalization and concentration of capital form the basis for market consolidation, which goes through a certain life cycle, the latter being specified by the authors. It is concluded that the universal, integrated nature of financial business and the formation of financial business ecosystems is becoming more widespread. The main changes in financial mediation are identified. Statistics of banking concentration in Ukraine is given. The dynamics of concentration ratio for the period from January 1, 2000 to August 1, 2020 was analyzed, revealing that the market is moderately concentrated. It is stipulated that the higher the combined share of the five major banks in the banking sector, the less likely a domestic merger and acquisition is. Accordingly, the domestic banking market, compared to European ones, has significant potential. It is concluded that the high values of profitability indicators speak of excess demand over supply in the banking market; thus, competitive intensity under such conditions is minimal, even with the withdrawal of most banks from the market. Thus, competition is only declared. In the future, we should expect increased non-interest rate competition. It is noted that competitive intensity depends on the concentration, dynamics and profitability of the banking market. Competition assessment, carried out using non-structural measures, H-statistics, Boone indicators and Lerner index, showed that, since the an individual bank does not build up its range of activity through consolidation, or by redistributing its market share among participants, but due to the growing demand for banking services, and remote services in particular, competition is actually reduced. The research confirmed that the processes of concentration, consolidation and competition are interconnected, and this connection should be identified to better understand the formation of the banks' functional strategy and their choice of the business model.

Keywords: competition, concentration, concentration index, efficiency, evaluation, operational consolidation, non-structural measures.

Fig.: 6. **Bibl.:** 13.

Krasnova Iryna V. – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: iryna_krasnova@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4507-6629>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3361090/iryna-krasnova/>

Scopus Author ID: 57217308138

Nikitin Andrii V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: andrii.nikitin@kneu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9184-6471>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1910371/andrii-nikitin/>

Scopus Author ID: 57217310961

Shevaldina Valentyna H. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking and Insurance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: shevaldina@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7496-1443>

Scopus Author ID: 57217309214

Постановка проблеми. Банківські кризи та розвиток фінансових інновацій дали додатковий імпульс процесам реструктуризації та консолідації, які значно змінили природу банкінгу. Актуальність вивчення теоретико-методичних підходів до виявлення детермінант та оцінювання наслідків консолідації, як то ринкової концентрації та конкуренції, визначається низкою причин. Зміни в регулюванні банківського бізнесу й інноваційно-технологічні досягнення посилили конкуренцію в банківській діяльності, одночасно відкривши для експансії нові ринки. Конкуренція, своєю чергою, зумовлює динамічний розвиток банків, удосконалення інформаційного забезпечення, розширення спектра банківських послуг, що стимулює банки до пошуку додаткових шляхів зростання. Враховуючи, що в умовах укрупнення масштабу бізнесу існує необхідність

зручної і вигідної співпраці на всіх рівнях господарських відносин, стає зрозумілою та значущістю, якої упевненими темпами набирають процеси консолідації. Успіхи в розвитку інформаційних технологій та триваюча глобалізація ринків капіталу й процесу управління ризиками призвели також до консолідації в інвестиційному, банківському та страховому бізнесах. Реструктуризація банківського сектора супроводжується інтернаціоналізацією бізнесу, диверсифікацією банківських продуктів, інтеграцією банків з небанківськими установами. В Україні, як і в інших країнах, що розвиваються, під впливом глобалізації відбувається консолідація фінансового капіталу, формується новий формат фінансових відносин щодо освоєння ринків, змінюється фокус конкуренції та адаптації до змін економічного середовища.

Консолідація банків, без сумніву, сприяє появі середнього класу в країні та зростанню в сегменті роздрібних / споживчих банківських послуг. Консолідація в межах країни спрямована на задоволення потреб у банківському обслуговуванні клієнтів, в тому числі інноваційному. В сукупності все це змінює ландшафт і характер банківського бізнесу в країні.

Огляд літератури. Загальні засади консолідації, впливу консолідаційних процесів на стан банківського сектора досліджували багато зарубіжних учених, серед яких П. Гохан, Д. Депамфіліс, Т. Коллер, Т. Коупленд, Д. Муррін, У. Седжер, Дж. Хікс та інші науковці. Останнім часом в Україні дедалі частіше з'являються публікації з тематики консолідації, концентрації, реструктуризації, проте вважаємо, що на вітчизняних теренах питання можливості адекватного використання західних підходів до розуміння та оцінювання консолідації українських банків висвітлено не досить змістовно. Окремі аспекти консолідації банків розглядалися у дослідженнях таких вітчизняних науковців, як Г. Азаренкової, Л. Жердецької, І. Івасіва, О. Колодізева, Р. Корнилюка, І. Краснової, А. Нікітіна, А. Примостки [4].

Однак наявні напрацювання дослідників вимагають поглиблення з погляду необхідності щодо визначення стратегії консолідації, яка виходить не тільки з мотивів учасників, а й розуміння передумов. Зокрема, актуальними залишаються питання ідентифікації детермінант консолідації банків в умовах фінансової інтеграції ринків та

оцінювання концентрації та конкуренції як наслідків консолідації.

Виклад основного матеріалу. Консолідація спрямована на зростання результуючої вартості капіталу за рахунок синергії, тобто переваг спільної діяльності. Вважаємо, що для процесів консолідації прояви нелінійних синергетичних ефектів є характерними як результат реалізації стратегії управління або випадкової взаємодії підсистем. Водночас менеджмент банків розглядає угоди консолідації та концентрації не лише як стратегію розширення цільового ринку, а й як каталізатор багатьох процесів, спрямованих на стабілізацію банківської діяльності, розширення спектра послуг, спрощення сервісів для клієнтів, набуття права участі у портфелі акціонерів-держателів об'єкта угоди.

Внаслідок консолідації банківська галузь стає більш концентрованою, великі банківські установи стають більш складними та набувають розвитку складні фінансові інструменти. Водночас процеси консолідації компаній фінансової сфери стають першим кроком до формування єдиного фінансового простору [5, с. 24]. Відповідно, вважаємо, що *в умовах інтеграції фінансових ринків формуються нові передумови та пріоритетні об'єкти концентрації та консолідації* (рис. 1).

До таких передумов відносимо: концентрацію всіх видів ресурсів (фінансових, інтелектуальних, матеріальних, інформаційно-аналітичних); когерентність гомогенних і конгломерація гетерогенних інституціональних учасників; фінансова конвергенція, яка дозволяє підвищити ефек-

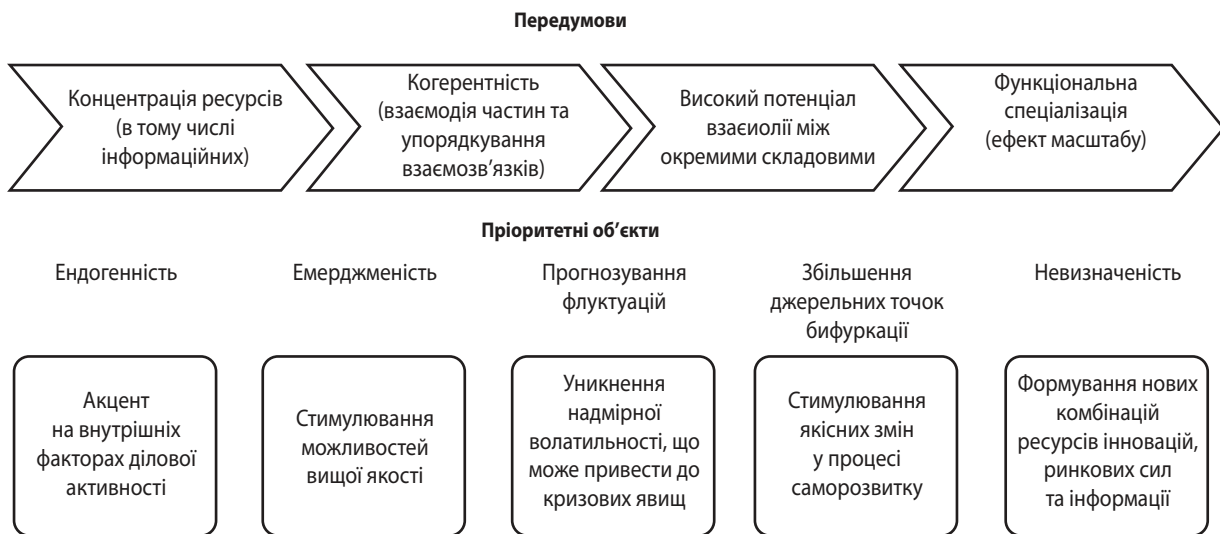

Рис. 1. Передумови та об'єкти концентрації та консолідації капіталу

Джерело: розроблено авторами

тивність операційно-функціональної інтеграції фінансових посередників.

В умовах глобалізації та розвитку *FinTech* відбуваються кількісні та якісні зрушення в процесах концентрації та консолідації капіталів – їх укрупнення і поглиблення: зростають темпи, масштаби операцій, угоди *M & A* охоплюють майже всі класи фінансових установ, посилюється зворотний вплив процесів концентрації та консолідації на розвиток фінансових ринків, перш за все на транскордон-

ний рух капіталу у формі прямих іноземних інвестицій, зміну країн донорів інвестицій, підвищення рівня диверсифікації.

Стимулюючими факторами слід визнати посилення невизначеності на світових фінансових ринках, турбулентність економічного зростання і, як наслідок, обережну, більш зважену і вибіркочку політику щодо укладання угод.

Тенденція до консолідації фінансово-банківського бізнесу знаходить вираження у таких процесах:

- 1) надання універсального характеру діяльності фінансових посередників завдяки тісній взаємодії всіх сегментів фінансового ринку;
- 2) горизонтальна інтеграція фінансового бізнесу і перехід до ризик-орієнтованого управління;
- 3) створення вертикально інтегрованих фінансових конгломератів;
- 4) укрупнення банківського бізнесу на національному рівні;
- 5) регіональна і трансконтинентальна консолідація діяльності банків внаслідок посилення мобільності капіталу під впливом *FinTech* технологій.

Зазначимо, що в сучасних умовах основний спосіб консолідації – це операції M & A, що мають за мету міжнародну експансію та посилення конкурентних позицій [1]. Як результат – зміщення акценту стратегічних пріоритетів консолідації в сторону суперадитивності (наращування перехресних продажів, збільшення доходів від реалізації і диверсифікації ринку), замість субадитивності (скорочення витрат та консолідації ринку). Це потребує з боку інвесторів пошуку новітніх комбінацій угод M & A та розвиток вертикальної консолідації на додаток до горизонтальної, тобто виключно з банківської сфери до царини страхових та інших фінансових посередників [1].

Основними напрямками злиттів і поглинань є: купівля дрібних банків великими з метою географічної диверсифікації; купівля бізнесу з метою диверсифікації портфеля активів; внутрішньогрупові реорганізації та упорядкування послуг з метою синергії доходів, оптимізації витрат і посилення конкурентних переваг.

Традиційною європейською формою консолідації капіталу залишається формування національних стратегічних альянсів між фінансовими інститутами, банками, нефінансовими установами і корпораціями, пов'язаними взаємною участю в капіталах, що більше тяжіє до функціональної консолідації. На думку фінансових аналітиків *ING* банку, у Європі збережеться попит на внутрішню консолідацію, оскільки більше половини банківських систем Європи повідомили в першій половині 2020 року про рентабельність активів (*ROA*) на рівні 0,1 % та нижче.

Факторами низької рентабельності визнано: зростання вартості кредитів і тиск на дохідну частину через

збереження тренду низьких процентних ставок додатково через *Covid-19* [11]. На відміну від американської моделі, обов'язковий елемент якої – це скорочення витрат, банківські злиття в Азії спрямовані на «розумну» концентрацію капіталу.

Водночас зауважимо, що в умовах глобалізації національні імперативи дедалі частіше поступатимуться геоекономічним. Цей якісно новий етап розвитку фінансових відносин обумовлює концентрацію транснаціонального фінансового капіталу, активізацію процесу інтернаціоналізації капіталу та розвитку глобальних системно важливих фінансових установ (ГСВФУ).

Цьому сприяли зростаючі обсяги, швидкість, складність і пов'язаність глобальних фінансових потоків, з однієї сторони, та прагнення фінансових установ диверсифікувати активи та забезпечити певний рівень дохідності – з іншої. ГСВБ стають інститутами обслуговування спекулятивних потоків: валютних, фондових і деривативних, які, за експертними оцінками, вже становлять близько 93–97 % загального обсягу банківських операцій.

Ці високоліквідні, відірвані від матеріальної основи фінансові ресурси швидко переміщуються у великих обсягах між країнами, спричинюючи нестійкість локальних фінансових ринків і породжуючи фінансові кризи, та призводячи до ефекту «кризових інфекцій».

Транснаціоналізація і концентрація капіталу формують підґрунтя для консолідації ринку (*Market Consolidation*) – процесу «дозрівання» ринку (досягнення певних масштабів розвитку), завдяки чому малі компанії поглинаються чи об'єднуються з більшими або ліквідуються, не витримуючи конкуренції, і в результаті залишаються кілька великих домінуючих учасників ринків (рис. 2) [3, с. 492].

Зі скороченням кількості самостійних банків посилюються позиції великих банків на ринку банківських послуг, які призводять до визначального впливу на ціни фінансових активів.

Так, наприклад, 6 найбільших американських банків контролюють 97 % торговельних активів у банківській системі США і 95 % – усіх похідних; 30 глобальних системно важливих банків мають частку у 40 % від кредитування і 52 % активів у всьому світі [9, с. 28].

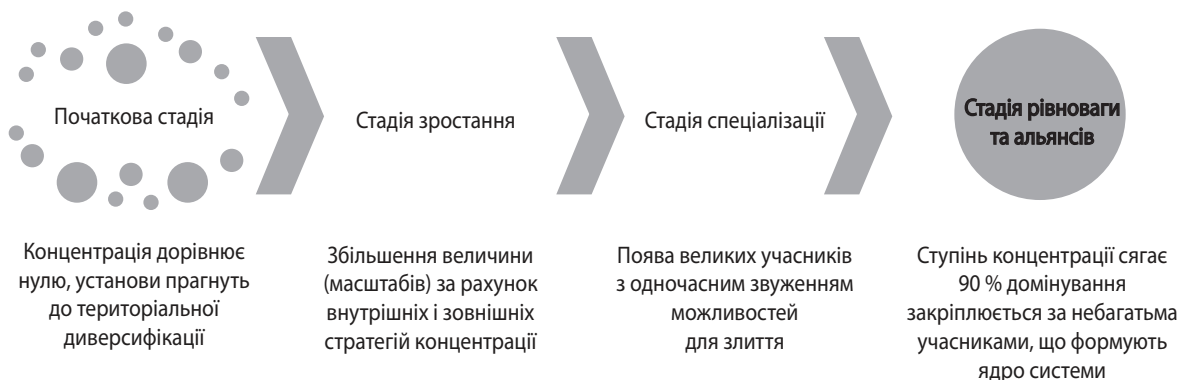

Рис. 2. Життєвий цикл і характеристики процесу консолідації

Джерело: розроблено авторами

Потужні фінансові установи, що працюють у глобальному середовищі, тяжіють до функціональної консолідації, а саме до *конвергенції та універсалізації фінансової індустрії*. Універсальний, або інтегрований, характер фінансового бізнесу набуває все більшого розповсюдження у формі формування екосистем бізнесу. Об'єктивно можливим та економічно доцільним процес формування екосистем фінансових інститутів став можливим завдяки створенню складних інтегрованих фінансових продуктів, формальною підставою для чого виступили законодавчі ініціативи. Як зазначають Корнеев В. В., та Нікітін А.В., основною рушійною силою інституційних зрушень в Україні в контексті інтеграційних перетворень виступили зміни на макрорівні в регуляторно-наглядній діяльності центробанку (НБУ) та на мікрорівні – внаслідок посилення конкуренції і корпоративних змін у банках другого рівня [2, с. 48].

Одним із факторів функціональної консолідації є зростання значення небанківських фінансових установ (як страхових компаній, пенсійних фондів, так і пайових фондів), які сприяють збільшенню потоків капіталу саме портфельних інвестицій, а разом з ними і поширенню шоків, на противагу прямим інвестиціям, які є стратегічними довгостроковими вкладеннями.

Функціональні, інституційні та територіальні структурні зрушення помітно впливають на реальний і фінансовий сектори, державні фінанси та інші сфери економіки, виступають у ролі рушійної сили проривних фінансових технологій та медіаторів структурних зрушень, супроводжуючи інтеграцію різних сегментів фінансового ринку та змінюючи концепцію надання фінансових послуг, ведуть до зближення національних фінансових моделей та висувають певні критерії до учасників фінансових ринків. До трансформацій фінансового посередництва, викликаних поширенням інтеграційних процесів, відносимо такі як:

- концентрація банківського капіталу шляхом реалізації стратегії злиття-поглинання. На зміну тенденції до розширення потреби у нетрадиційних послугах набуває розвитку фінансова інклюзія, яка орієнтована на використання традиційних, роздрібних банківських операцій і послуг;
- транснаціоналізація діяльності та розвиток системно важливих фінансових інститутів, як глобальних, так і національних, значення яких у забезпеченні глобальної фінансової стабільності зростає;
- формування нової структури інституційних посередників;
- активізація процесів конвергенції фінансового капіталу та розвиток фінансових конгломератів, які пропонують широкий спектр інвестиційних, банківських, страхових послуг і послуг з пенсійного страхування;
- побудова стратегії розвитку, тактики та захисту від ризиків з урахуванням як системних макроекономічних, бюджетних і міжнародних загроз і шоків, так і вторинних ефектів;
- підвищення рівня інформаційного і комп'ютерного забезпечення, кількості та якості інформаційних послуг, що надаються клієнтам;

- ускладнення діяльності завдяки новітнім фінансовим інструментам, диверсифікації спектра послуг і мобільності ризику;
- уніфікація діяльності фінансових посередників на локальному та світовому фінансових ринках;
- формування екосистем фінансового бізнесу.

На сьогодні банківська система в Україні нараховує 73 банки та розвивається, поєднуючи бізнес-моделі банків, що обслуговують різні сегменти економіки. За останні кілька років у системі спостерігається зміна бізнес-моделей банків і поява нових типів банків, орієнтованих на обслуговування нішових сегментів. Однак у банківській системі продовжують домінувати державні банки (ДБ), які все ще мають понад 50 % частки ринку активів банківської системи, із великою часткою непрацюючих кредитів, значним обсягом портфеля державних облігацій в доходах, схильністю монополізувати конкуренцію на ринку. При цьому найбільший державний банк, АТ КБ «ПриватБанк», має баланс, який приблизно в 1600 разів перевищує розмір найменшого банку державного сектора (ПАТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР»).

На це час у вітчизняній банківській системі існує 13 системно важливих банків (СВБ), різних за величиною. Більшість банків дотримуються приблизно подібних бізнес-моделей, і багато з них також конкурують між собою у більшості сегментів ринку, в яких вони працюють. Крім того, приватні банки мають, в основному, подібну організаційну структуру та політику. Вважаємо, що в Україні надто багато банків з подібними характеристиками, і консолідація може призвести до отримання багатьох вигід від економії, розміру та масштабу.

Визначити структуру ринку та рівномірність розподілу ринкових часток дозволяє оцінка концентрації. Під впливом банківської кризи та певних проблем в банківському секторі частка п'яти найбільших банків (CR5) в сукупних чистих активах банків протягом останніх років є доволі нестабільною (рис. 3), становить більше половини внутрішнього банківського ринку.

За період з 31.12.2016 р. по 30.09.2020 р. частка CR5 зросла на 3,6 в. п. За показником ННІ за чистими активами вітчизняний банківський ринок є помірно концентрованим і протягом останніх періодів скорочується. В академічній літературі немає консенсусу стосовно того, чи є структура ринку визначальними фактором поведінки банків. *Вважаємо, що чим вища сукупна частка п'яти великих банків у банківському секторі, тим менш вірогідним є злиття та поглинання всередині країни.* Оскільки, порівняно з окремими країнами Європи CR5, в Україні залишається на край низькому, то і внутрішні угоди консолідації є ймовірними (рис. 4).

Основним фактором посилення концентрації та консолідації банківського сектора протягом посткризового періоду у 2012–2017 роках слід визнати політику «очищення» банківського сектора, тобто суб'єктивний, неринковий фактор.

Але при цьому не доводиться констатувати, що посилення концентрації супроводжувалося зростанням ефективності операційної діяльності банків (рис. 5). Одним із можливих пояснень цього є те, що банки, що виводилися

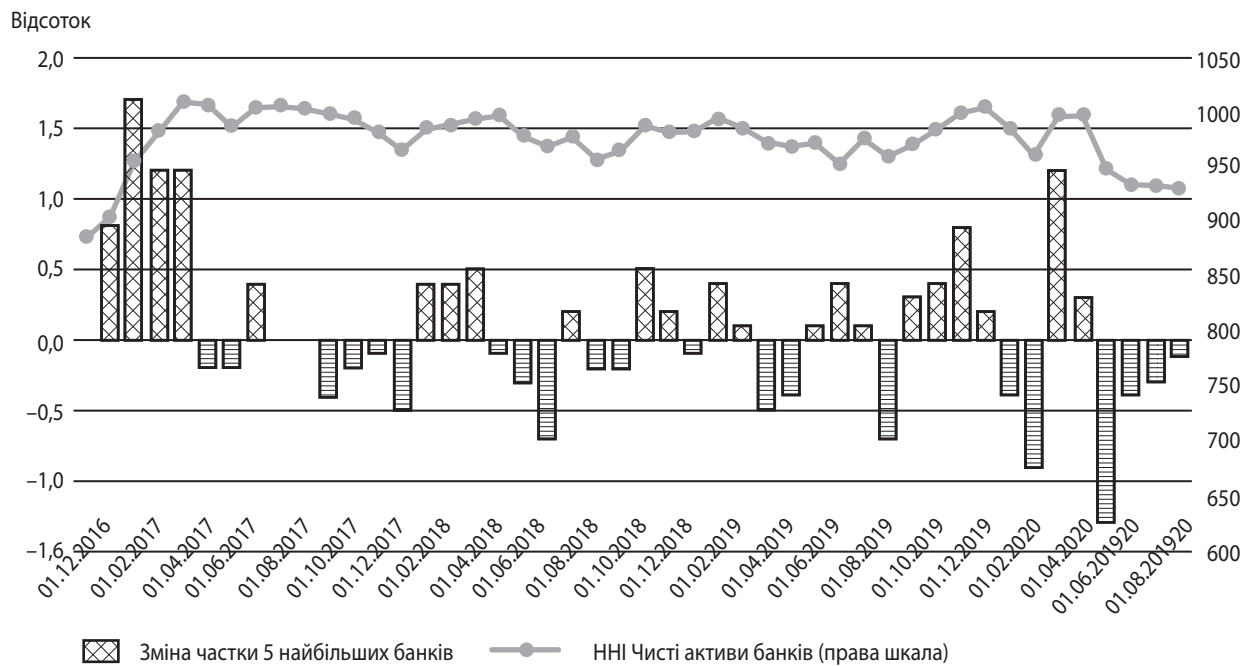

Рис. 3. Динаміка зміна частки п'яти найбільших банків України та концентрація банків (ННІ) за чистими активами

Джерело: розраховано авторами за даними [12; 13]

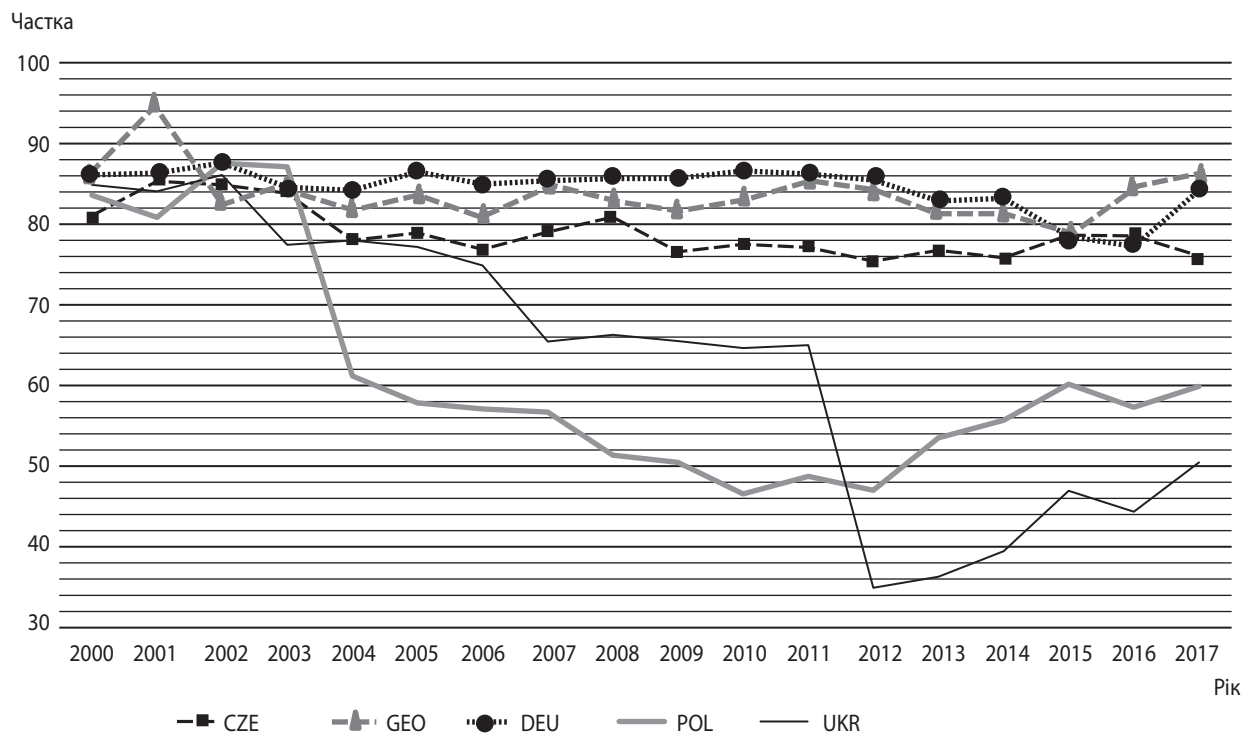

Рис. 4. Динаміка частки п'яти найбільших банків за чистими активами в окремих країнах

Джерело: побудовано авторами за даними [13]

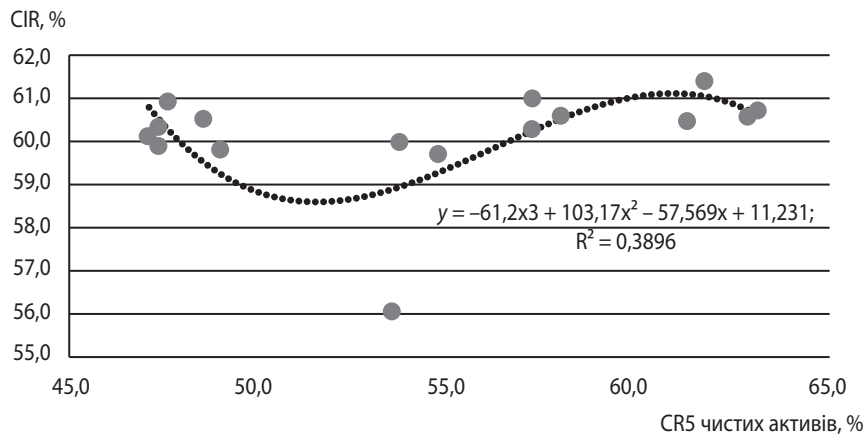

Рис. 5. Операційна ефективність та концентрація банківського сектора України

Джерело: розраховано авторами за даними [12; 13]

з ринку, мали низьку операційну ефективність, а банки, що залишились на ринку, проводили політику оптимізації витрат через загальноекономічні умови, конкуренцію та посилені вимоги регулятора.

Концентрація є одним із чинників, що формує рівень конкурентної боротьби. З огляду на обмеження структурних показників як вимірників конкуренції, доцільно звернутися до інших загальноприйнятих неструктурних індикаторів оцінки конкуренції, зокрема (рис. 6):

Індикатор Н-статистика – визначає конкурентну структуру банківського ринку (тип ринку): при $H = 1$ ринок абсолютно конкурентний; при $H \leq 0$ ринок монополійний; при $0 < H < 1$ ринок відповідає монополістичній конкуренції. Оцінює еластичність доходу банку відносно цін факторів витрат.

Індекс Лернера – вимірює ступінь ринкової влади на банківському ринку. Індекс приймає значення від 0 до 1, і чим вище це значення, тим вище ринкова влада

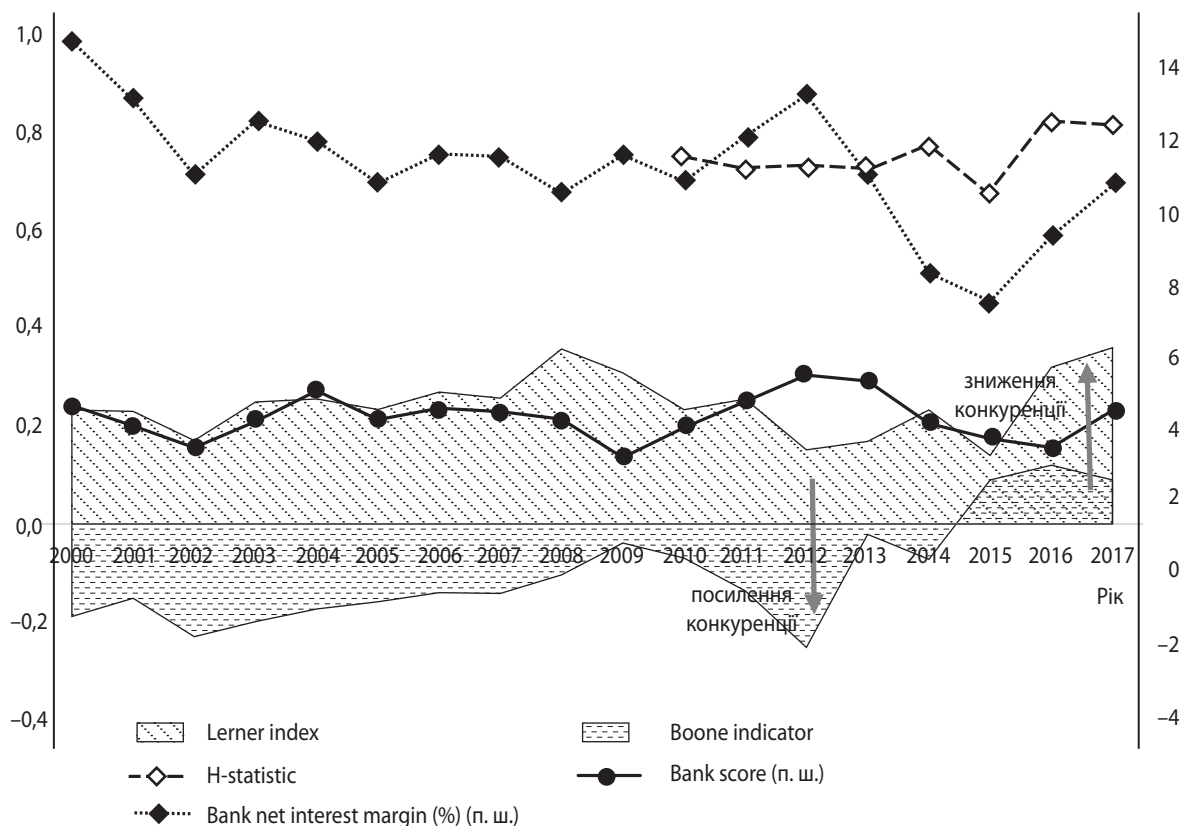

Рис. 6. Динаміка неструктурних показників конкуренції, прибутковості та фінансової стійкості по банківському сектору України

Джерело: побудовано авторами за даними [12; 13]

банку. Порівнює вихідні ціни та граничні витрати (ціни на банківські продукти (кредит), ціни факторів (витрати на персонал, ставка фондування (депозити), інші проксі-фактори), контрольні змінні). Фактично оцінює конкуренцію за цінами.

Індикатор Буна (Boone J.) – оцінює міру «ефективної конкуренції» [6] крізь призму ефективності прибутку на банківському ринку за рахунок оптимізації власних операційних видатків.

Тобто індикатор показує, наскільки зниження витрат (зростання ефективності) здатне збільшити ринкову владу банку – частку ринку або показник прибутковості бізнесу.

Якщо ефект негативний, то більш ефективні банки здатні поліпшити свої ринкові позиції, отже, система більш конкурентна. Зростання індикатора свідчить про погіршення конкурентоспроможності банків на ринку. Розраховується як еластичність ринкової частки до граничних витрат.

Ці показники широко застосовувалися в роботах зарубіжних дослідників Delis M. [7], Boone J.[6], Mamonov M. [8], Tabak V.[10] та ін.

Динаміка показника *H*-статистики на рівні 0,7-0,8 (рис. 6) на банківському ринку України свідчить про наявність монополістичної конкуренції, яка посилюється зі скороченням чисельності банків. Показник *H*-статистики вимірює еластичність доходу відносно зростання первинних витрат.

Зниження індикаторів Буна та Лернера в посткризовий період¹, може вказувати на посилення конкуренції в банківському секторі. Проте у період реалізації регулятивної політики НБУ щодо оздоровлення банківського сектора спостерігаємо зменшення інтенсивності конкурентної боротьби (рис. 6). Зростання індикатора Буна протягом 2015–2017 років означає, що банки з більшими граничними витратами отримують більший прибуток, що відображає посилення ринкової влади цих банків. Як зазначає Tabak et al [10], у випадку зростання взаємозамінності банківських продуктів індикатор Буна буде враховувати зростання конкуренції між банками, в той час як структурні показники можуть давати неоднозначні висновки.

Динаміка індексу Лернера також підтверджує посилення ринкової влади найбільших учасників банківського ринку України. Однак, зважаючи на відносно низький рівень індексу Лернера та незначне зростання індикатора Буна, не можемо казати про монополістичний тип банківського ринку України. Крім того, зазначимо, що в цілому в країнах Європи середній рівень індексу Лернера коливається на рівні 0,30. Зазначимо, що значення й динаміка представлених індикаторів є неоднозначними та суперечливими. Дорішимо висновку, що консолідація впливає на прискорений розвиток масштабів банківського бізнесу та рентабельність ринку, а отже, на інтенсивність конкуренції. Консолідація має бути спрямована на синергію як витрат, так і доходів, і на диверсифікацію продуктів.

¹ Варто зазначити, що зниження індикаторів Буна та Лернера у 2011–2012 роках притаманне для багатьох країн, вивчення причин цього факту продовжується, єдиного погляду не сформовано.

Варто акцентувати увагу, що в умовах номінальної консолідації нарощення масштабів діяльності окремого банку відбувається не шляхом перерозподілу ринкових часток серед банків учасників ринку, а за рахунок збільшення попиту з боку клієнтів на якісні послуги та довіру. Високі значення показників ефективності (процентна маржа, прибутковість активів, операційна ефективність та *Z-score*) характеризує ситуацію перевищення попиту над пропозицією на ринку. Крім того, серед можливих факторів слід відзначити виведення з ринку банків з агресивною процентною політикою щодо залучення ресурсів, що призвело до поступового вирівнювання ставок на ринку та підвищення якості кредитних портфелів. За таких умов інтенсивність конкуренції зменшується, та зростає стабільність банківської системи.

Висновок. Наслідком політики реструктуризації банківського сектора шляхом виведення неплатоспроможних банків з ринку при загальному позитивному довгостроковому впливі на ефективність функціонування та стійкість банківської системи (зростання рівня процентної маржі та показника *Z-score*) є короткочасне зниження конкуренції, яке в дійсності має номінальний характер. У міру «оздоровлення» банківського сектора формальний ефект буде усуватися, високий рівень показників ефективності ринку робить його привабливим для потенційних учасників, а зростання довіри до банківського сектора перекриватиме короткострокові втрати. Поступово посилюватиметься вплив нецінової конкуренції, формуватимуться умови, коли за незначного рівня рентабельності остерігатимуться інтенсивної конкуренції. У підсумку реальна конкуренція в банківському секторі буде посилюватися, а розподіл «ринкової влади» ставатиме більш збалансованим і здебільшого відображатиме ефективність бізнес-моделей банків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбатюк Л. А. Активізація процесів злиття та поглинання в банківському секторі України. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Вип. 2. С. 31–39.
2. Корнєєв В. В., Нікітін А. В. Банки розвитку і перспективи відновлення кредитування економіки *Фінанси, облік і аудит*. 2016. Вип. 1 (27). С. 47–63.
3. Краснова І. В. Формування інвестиційних стратегій на інтегрованих фінансових ринках : монографія. Київ : КНЕУ, 2018. 618 с.
4. Примостка Л. О., Краснова І. В., Литвиненко О. К. Вплив форм консолідації на зростання вартості банків. *Проблеми економіки*. 2020. № 4. С. 334–341. DOI: 10.32983/2222-0712-2020-4-334-341
5. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 340 с.
6. Boone J. A new way to measure competition. *Economic Journal*. 2008. Vol. 188. P. 1245–1261.
7. Delis M. D. Bank competition, financial reform, and institutions: The importance of being developed. *Journal of Development Economics*. 2012. Vol. 97 (2). P. 450–465.
8. Mamonov M. Microeconomic modification of an industry-wide Boone indicator: Market power of Russian banks revisited. *Applied Econometrics*. 2015. Vol. 39 (3). P. 18–44.

9. Market liquidity: research findings and selected policy implications. *Bank for International Settlements. Monetary and Economic Department, Committee on the Global Financial System*. URL: <https://www.bis.org/publ/cgfs11.htm>

10. Tabak B., Fazio D., Cajueiro D. The relationship between banking market competition and risktaking: Do size and capitalization matter? *Journal of Banking and Finance*. 2012. Vol. 36 (12). P. 3366–3381.

11. Bank consolidation to continue picking up in 2021. URL: <https://think.ing.com/articles/bank-outlook-2021-bank-consolidation-to-continue-to-pick-up-in-2021/>

12. Згруповані балансові залишки. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

13. Статистичні дані Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/data-catalog>

REFERENCES

Bank consolidation to continue picking up in 2021". <https://think.ing.com/articles/bank-outlook-2021-bank-consolidation-to-continue-to-pick-up-in-2021/>

Boone, J. "A new way to measure competition". *Economic Journal*, vol. 188 (2008): 1245-1261.

Chub, O. O. *Banky v hlobalnii ekonomitsi* [Banks in the Global Economy]. Kyiv: KNEU, 2009.

Delis, M. D. "Bank competition, financial reform, and institutions: The importance of being developed". *Journal of Development Economics*, vol. 97 (2) (2012): 450-465.

Horbatiuk, L. A. "Aktyvizatsiia protsesiv zlyttia ta pohlynannia v bankivskomu sektori Ukrainy" [Intensification of Mergers and

Acquisitions in the Banking Sector of Ukraine]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 2 (2013): 31-39.

Kornieiev, V. V., and Nikitin, A. V. "Banky rozvytku i perspektyvy vidnovlennia kredytuvannia ekonomiky" [Development Banks and Prospects for the Resumption of Lending to the Economy]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 1(27) (2016): 47-63.

Krasnova, I. V. *Formuvannia investytsiinykh stratehii na intehrovanykh finansovykh rynkakh* [Formation of Investment Strategies in Integrated Financial Markets]. Kyiv: KNEU, 2018.

"Market liquidity: research findings and selected policy implications». Bank for International Settlements. Monetary and Economic Department, Committee on the Global Financial System. <https://www.bis.org/publ/cgfs11.htm>

Mamonov, M. "Microeconomic modification of an industry-wide Boone indicator: Market power of Russian banks revisited". *Applied Econometrics*, vol. 39 (3) (2015): 18-44.

Prymostka, L. O., Krasnova, I. V., and Lytvynenko, O. K. "Vplyv form konsolidatsii na zrostannia vartosti bankiv" [The Impact of Consolidation Forms on the Growth of Banks' Value]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2020): 334-341.

DOI: 10.32983/2222-0712-2020-4-334-341

"Statystychni dani Svitovoho banku" [World Bank Statistics]. <https://data.worldbank.org/data-catalog>

Tabak, B., Fazio, D., and Cajueiro, D. "The relationship between banking market competition and risktaking: Do size and capitalization matter?" *Journal of Banking and Finance*, vol. 36 (12) (2012): 3366-3381.

"Zhrupovani balansovi zalyshky" [Grouped Balance Sheets]. https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

Стаття надійшла до редакції 09.02.2021 р.